

KORRELÁCIÓ AZ ÍRÁSBELI ÉS A SZÓBELI FELELETEK KÖZÖTT

Az elmúlt másfél–két évtized alatt a szóbeli ellenőrzés mellett általánosan elterjedtté vált iskoláinkban az írásbeli ellenőrzés is. Egyre több tantárgyból jelentek meg központi-
lag is olyan feladatlapok, amelyek egy-egy témakör tananyagának elsajátításában elért
tanulói teljesítmények ellenőrzését, értékelését segítik.

Az írásbeli és a szóbeli ellenőrzés

A feladatlapok felhasználásával történő *írásbeli* ellenőrzés előnyeit a következőkben
látjuk:

a) Egyidejűleg, viszonylag rövid idő alatt, azonos feltételek mellett ellenőrizhetjük az
egész osztály teljesítményét.

b) Változatos formában lehet a tantervi követelmények ellenőrzését szolgáló kérdése-
ket, feladatokat megtervezni, megfogalmazni (feleletválasztós kérdések, hiányos monda-
tok, rajzok, táblázatok, szövegrészek elemzése, kiegészítése stb.).

c) A tanulóknak módjuk van arra, hogy a nekik megfelelő sorrendben oldják meg a
feladatokat. Az időközben észrevett hibákat javíthatják.

d) A tanítási órán kívül, nyugodtabb körülmények között javíthatjuk, értékelhetjük a
tanulók válaszait, reprodukálhatjuk a tanulók sajátos gondolatmenetét.

e) Az osztály egészére nézve tájékozódhatunk arról, hogy mely tantervi követelmény
teljesítésében nyújtottak a tanulók megfelelő, jó szintet, s melyben nem kielégítő a
teljesítményük. Ezek alapján céltudatosan végezhetjük a korrekciós munkát.

f) Az egész osztályra kiterjedően azonos kritériumok alapján hasonlíthatjuk össze a
tanulók teljesítményét a tantervi követelményekkel, s értékelhetjük tudásukat.

g) Az eredmények ismertetése, összehasonlítása, megbeszélése révén segíthetjük a
tanulóknak a reális értékelés, önértékelés fejlődését.

A *szóbeli* ellenőrzés előnyeit, értékeit elsősorban a következőkben látjuk:

a) Közvetlen kontaktus van a pedagógus és a tanuló között.

b) A tanuló korábbi teljesítményét figyelembe véve fogalmazhatjuk meg a tantervi
anyagra vonatkozó kérdéseket, s a tanuló választól függően adhatunk szükség szerint
kiegészítő, segítő kérdést, vagy emelhetjük a kérdések, feladatok követelményszintjét.

c) A feleletek értékelése nem igényel órán kívüli időt és munkát.

d) A tanuló azonnal kap megerősítést a helyes válaszaira, s helyesbítést a hibákra.

e) A tanuló felelete, a jó válaszok megerősítése, a hibák javítása tanulságos lehet a
többi tanuló számára is.

Kérdés: *ha ilyen eltérő sajátosságok vannak az írásbeli és a szóbeli ellenőrzés előnyeiben, körülményeiben, egyenértékűnek tekinthető-e a kétféle módon nyújtott tanulói teljesítmény?* Vajon a tanulók ugyanarról a tudásról szóban vagy írásban tudnak-e jobban, eredményesebben számot adni? S ha eltérés van a kétféle módon nyújtott tanulói teljesítményben, melyiket tekinthetjük mértékadónak a tanuló tudásának megítélésében? Megítélhető-e a tanulók teljesítménye reálisan, ha nagyszámú tanulócsoportra kiterjedően – a szóbeli ellenőrzés mellőzésével – „csak” írásban végezzük az eredményvizsgálatot?

E kérdések aktualitását és megválaszolását szükségességét aláhúzzák azok a vélemények is, amelyeket az 1977–78. tanévben 410 budapesti, miskolci, borsod, Győr-Sopron, Pest és Tolna megyei tanártól kaptunk az írásbeli és szóbeli ellenőrzéssel kapcsolatban feltett kérdésre. A kérdés így hangzott: *„Megítélése szerint a tanulók írásban vagy szóban tudnak-e eredményesebben számot adni tudásukról? Kérjük, választát indokolja.”*

A választ adók többsége általános iskolai fizika szakos tanár volt, de volt köztük más szakos, főleg természettudományos tanár is. A választ adó tanárok 53,7%-a szerint a tanulók írásban, 22,9%-a szerint szóban tudnak eredményesebben számot adni tudásukról. A tanárok 23,4%-ának véleménye szerint a tanulók egy része írásban, más része szóban felel eredményesebben.

A tanárok válaszában leggyakrabban előforduló érv az írásbeli és a szóbeli ellenőrzés megítélésében a kifejezőképesség hiánya. Egy részük azért tartja hatékonyabbnak az írásbeli ellenőrzést, mert gyenge a tanulók szóbeli kifejező képessége; más részük viszont úgy véli, hogy azért tudnak a tanulók szóban jobban számot adni tudásukról, mert gyenge a tanulók olvasási képessége, valamint írásbeli kifejező képessége.

Az írásbeli ellenőrzést többen elsősorban azért tartják a tanuló számára eredményesebb ellenőrzési módszernek, mert lehetőség van a nyugodt gondolkodásra; ismételten visszatérhetnek a tanulók ugyanannak a feladatnak a megoldására, nem kell tartaniok az esetleges kudarctól, nem befolyásolja őket a tanár hangulata. A szóbeli ellenőrzéssel kapcsolatban viszont sokan a segítés lehetőségét emelik ki. Néha elég a tanár tekintete, máskor egy-egy kérdés segít, ha megakad a tanuló.

Általános vélemény, hogy *a jó képességű, jó felkészültségű tanulók írásban és szóban egyaránt számot tudnak adni tudásukról. A gyenge képességű, gyenge felkészültségű tanulók – az e kérdésre kitérő tanárok többségének véleménye szerint – elsősorban szóbeli felelettel érnek el jobb eredményt.* Csupán néhány tanár vélekedett úgy, hogy e tanulók számára az írásbeli ellenőrzés az előnyösebb (mondatkiegészítés, feleletválasztás).

Az írásbeli és szóbeli ellenőrzéssel kapcsolatban felmerült fenti kérdések egy részének megválaszolásához kívántunk hozzájárulni azzal a vizsgálattal, amelyet az 1977–78. tanévben végeztünk a soproni Orsolya téri általános iskola két 8. osztályában földrajzból és fizikából. Azért esett a választásunk e két tantárgyra, mert földrajzból és fizikából is több éves hagyománya van a feladatlapok segítségével végzett írásbeli ellenőrzésnek.

A vizsgálat módszere

Mivel arról akartunk meggyőződni, hogy azonos tudás mellett milyen *eltérés* vagy *megfelelés* van a tanulók írásbeli és szóbeli felelete között, ezért ugyanazokat a kérdéseket tettük fel írásban és szóban ugyanazoknak a tanulóknak, olyan időközben, hogy nem volt óra az adott tantárgyból a két kérdésfeltevés között. Ugyanakkor számolnunk kellett azzal, hogyha második alkalommal tesszük fel ugyanazoknak a tanulóknak a kérdést, a

válasz a második alkalommal jobb lehet attól is, hogy a tanulók időközben elgondolkodnak a kérdésen, megkérdezik a helyes választ. Az ebből adódó esetleges eredményeltérések kompenzálása végett mindkét tantárgyból két-két témakörrel végeztük a vizsgálatot, s a második témakör ellenőrzésekor fordított sorrendet alkalmaztunk az ellenőrzés módszerét illetően. Így az írásbeli és a szóbeli ellenőrzés sorrendje az alábbiak szerint alakult:

Földrajz, I. témakör: írásban – szóban;
Fizika, I. témakör: szóban – írásban;
Földrajz, II. témakör: szóban – írásban;
Fizika, II. témakör: írásban – szóban.

A vizsgálat alapján szolgáló témakörök földrajzból: „A Föld és a világegyetem” és „Magyarország természeti földrajza I. rész”; fizikából: „Az elektromos áram” és „Az elektromos áram hőhatása, teljesítménye és munkája” című témakörök voltak. Az ellenőrzéshez földrajzból az iskolákban általánosan használt feladatlapokat, fizikából pedig az ugyancsak általánosan elterjedt témazáró feladatlapokat használtuk fel.¹

Mindkét tantárgyból a szokásos módon oldották meg a tanulók a feladatokat az írásbeli ellenőrzés során (A és B csoportban), s azokat az adott osztályban tanító földrajz, illetve fizika szakos tanár (Mike Lászlóné és Smidéliusz Zsuzsa) javította, pontozta és értékelte az előre meghatározott szempontok szerint. Vizsgálatunkhoz azonban a feladatok közül csak azokat vettük számításba, amelyek szóban is ellenőrizhetők voltak, hogy a kétféle módszerrel végzett ellenőrzés eredményei közvetlenül is összehasonlíthatók legyenek. (Elhagytuk például azokat a feladatokat, amelyekben a tanulóknak földrajzból térképvizualat, fizikából kapcsolási rajzot kellett kiegészíteniök.)

A szóbeli ellenőrzést ugyancsak a tanítást végző tanárok segítségével és közreműködésével végeztük. A kérdéseket szóban tettük fel a tanulóknak. Ha a tanuló kérte, szó szerint megismételtük a kérdést, de kiegészítő kérdést vagy visszajelzést nem adtunk a válaszok elhangzása után. Minden tanuló feleletét magnószalagra vettük; így biztosítani tudtuk az ismételt meghallgatást, s az írásos ellenőrzéssel azonos szempontok szerinti pontozást.

A témánként elérhető maximális pontszám 16–16 pont volt az írásbeli és a szóbeli megoldás esetén egyaránt. Az eredmények elemzésekor csak azoknak a tanulóknak a teljesítményét vettük számításba, akik mind földrajzból, mind fizikából valamennyi ellenőrzésen részt vettek, nem hiányoztak egy alkalommal sem. Ily módon a két 8. osztályból összesen 41 tanuló eredményét tudtuk összegezni és elemezni.

A vizsgálat eredményei

Az egyes témakörök ellenőrzése során elért tanulói teljesítmények átlagai a következők voltak a válaszáadás időbeli sorrendjében:

¹ Köves József, Udvarhelyi Károly: Földrajzi feladatlapok az általános iskola 8. osztálya számára. Budapest, 1977.; Gergely Péter, Mezei Mihály, Varga Lajos, Zátonyi Sándor: Témaközi és témazáró feladatlapok. Fizika. 8. osztály Budapest, 1977.

Földrajz, I. témakör	írásban: 83,2%
	szóban: 84,1%
Fizika, I. témakör	szóban: 72,9%
	írásban: 84,4%
Földrajz, II. témakör	szóban: 70,6%
	írásban: 80,3%
Fizika, II. témakör	írásban: 85,7%
	szóban: 84,4%

Amennyiben külön összegezzük az írásban történt ellenőrzés eredményeit, akkor 84,4%-os átlagot kapunk; a szóbeli ellenőrzés átlaga pedig 77,0%. A 7,4%-os különbség nem nagy, de kérdés, nincs-e lényeges eltérés ezen átlag mögött a tanulók írásbeli és szóbeli teljesítményében.

Ha mindkét tantárgy mindegyik vizsgált témaköréből tanulónként összehasonlítjuk az írásban és a szóban elért eredményeket, s kiszámítjuk a kettő közötti korrelációt, eredményül az alábbi korrelációs együtthatókat kapjuk a vizsgált csoport egészére nézve:

földrajz, I. témakör: 0,766;

fizika, I. témakör: 0,745;

földrajz, II. témakör: 0,719;

fizika, II. témakör: 0,870.

Ezek szerint a vizsgált tanulók írásbeli és szóbeli eredményei között két témakörben szoros összefüggés van (földrajz, I. témakör, fizika, II. témakör); két témakörben pedig jó, közepes az összefüggés (földrajz, II. témakör, fizika, I. témakör). Figyelembe véve az elemek számát (41), a korrelációs együttható mindegyik témakörre vonatkozóan szignifikáns összefüggést mutat az írásbeli és a szóbeli feleletek között.² Ez azt jelenti, hogy *a tanulók többsége, ha jó eredményt ért el az írásbeli ellenőrzés során, akkor jó az eredménye szóbeli ellenőrzéskor is, és viszont.* Amikor tehát a fenti nagyságrendű, vagy annál nagyobb tanulócsoportban írásos ellenőrzést végzünk hasonló feltételek mellett, a csoport összességére nézve irányadónak tekinthetjük a kapott teljesítményt; nem lenne ettől jelentős az eltérés az összteljesítményt tekintve akkor sem, ha helyette szóban végeztük volna az ellenőrzést.

Vajon, elmondhatjuk-e ugyanezt *egyénileg*, minden tanuló teljesítményére külön-külön? Nem befolyásolja-e a tanulók egy részének a megítélését az a tény, hogy írásban vagy szóban ellenőrizzük a tudását?

A vizsgálat adatai szerint *a tanulók többségére nem mondható ki egyértelműen, hogy írásban, illetve szóban tud jobban számot adni tudásáról.* A tanulók általában a

²Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Budapest, 1967. 60.; Agoston György, Nagy József, Orosz Sándor: Méréses módszerek a pedagógiában. Budapest, 1971. 296., 321.

témakörök egy részében az írásbeli ellenőrzés során tanúsítottak jobb teljesítményt, a témakörök más részében szóban. A vizsgálatban résztvett 41 tanuló közül csupán 4 tanuló volt, aki a négy témakör mindegyikében az írásbeli ellenőrzés során ért el jobb eredményt. Olyan tanuló nem volt, aki mind a négy témakörben szóbeli ellenőrzéskor ért volna el jobb teljesítményt, mint írásban.

Ugyanebből a szempontból célszerű külön is megvizsgálunk azokat a feladatmegoldásokat, amelyekben *jelentős (20%-nál nagyobb) eltérés mutatkozik az írásbeli megoldás között ugyanazon tanuló részéről*, – akkor is, ha csupán egy témakör megoldásában van ekkora eltérés.

Mint láttuk, a vizsgálat keretében 41 tanuló 4 témakörben elért írásbeli és szóbeli teljesítményét elemeztük. Ez összesen 164 feladatlap-megoldás kétszeri elemzését jelenti. Ebből 20 esetben tapasztaltuk, hogy a tanulók írásbeli és szóbeli teljesítménye között 20%-nál nagyobb eltérés volt. Ez az összes feladatlap-megoldások számát alapul véve 12,2%-nak felel meg. Két tanuló volt, akinek két feladatlap-megoldásában volt 20%-nál nagyobb eltérés; 16 tanuló esetében pedig egy-egy feladatlap-megoldásában volt ekkora különbség. A 20 eset közül 18 esetben az időben második alkalommal végzett ellenőrzés során mutattak jobb eredményt e tanulók. 17 esetben az írásbeli ellenőrzés javára, 3 esetben pedig a szóbeli ellenőrzés javára volt ekkora eltérés e tanulóknál.

Ezek szerint a tanulók egy részénél a feladatlapok némelyikének a megoldásában jelentős eltérés lehet a teljesítményben, attól függően, hogy a tanulók tudását írásban vagy szóban ellenőrizzük. Mindezt figyelembe véve, *a tanulók egyéni teljesítménye nem ítéltető meg biztonságosan csak az írásbeli, vagy csak a szóbeli ellenőrzés eredményei alapján*. Szükségesnek tartjuk ezért az iskolai gyakorlatban mind az írásbeli, mind a szóbeli ellenőrzés alkalmazását mindazon tantárgyakból, amelyekben erre lehetőség van.

Az adatok további elemzése révén igyekeztünk arra is választ keresni, valóban könnyebb-e a szóbeli felelés a „gyenge képességű, gyenge felkészültségű” tanulók számára, mint a feladatlapon történő írásos válaszadás.

A 164 feladatlap-megoldásból kiemeltük azokat, amelyeken a tanulók írásban és szóban elért pontszámának átlaga alacsonyabb volt, mint a 41 tanuló írásban és szóban elért átlageredménye. Vagyis első megközelítésben azokat a tanulókat tekintettük vizsgálatunk témáját alapul véve „gyenge” tanulóknak, akik az átlagnál gyengébb eredményt értek el. Összesen 65 olyan feladatlap-megoldás volt, amely gyengébb volt az átlagnál a kétféle ellenőrzési móddal nyert teljesítmények középértékét tekintve. Ha összehasonlítjuk e feladatlapok írásbeli és szóbeli eredményeit, a következőket kapjuk: az írásos ellenőrzés eredménye jobb az esetek 61,6%-ában, a szóbeli ellenőrzés eredménye jobb az esetek 21,5%-ában, azonos a két megoldás eredménye az esetek 16,9%-ában.

Amennyiben tovább szűkítjük a kört, s a fenti 65-ből azokat a feladatlapokat emeljük ki, amelyekben a tanulók az átlagteljesítmény 3/4 részénél kisebb teljesítményt nyújtottak, 21 ilyen feladatlap adódik. Ezek megoszlása a következő: az írásos ellenőrzés eredménye jobb az esetek 57,1%-ában, a szóbeli ellenőrzés eredménye jobb az esetek 14,3%-ában, azonos a két megoldás eredménye az esetek 28,6%-ában.

Ha a fentiekből csak azokat a feladatlapokat emeljük ki, amelyeken a tanulók az átlagteljesítménynek a felénél is gyengébb eredményt értek el, 3 ilyen feladatlap adódik. Mindegyiken írásban értek el jobb eredményt a tanulók.

Vizsgálatunk körülményei között tehát *nem igazolódott az a vélemény, mely szerint a „gyengébb tanulók” inkább szóban, mint írásban tudnak számot adni tudásukról.* Feltehető: ehhez hozzájárult az a körülmény is, hogy a szóbeli ellenőrzés során – éppen az összehasonlítás lehetőségének biztosítása végett – nem adtunk semmiféle segítséget a tanulóknak, sem visszajelzést. Azok viszont, akik a „gyengébb tanulók” számára előnyösebbnek ítélték a szóbeli ellenőrzést, számoltak ezzel is.

A tanulók véleménye

Vizsgálatunk keretében arról is akartunk tájékozódni, hogy az írásbeli vagy a szóbeli ellenőrzést szeretik-e jobban a tanulók, s milyen összefüggés van a választott ellenőrzési mód és az elért eredmények között.

A vizsgálatban résztvevő tanulóktól a következő kérdésre kértünk választ: *„Szóban vagy írásban szeretsz-e jobban felelni? Válaszodat indokold!”* A 41 tanuló válasza az alábbiak szerint oszlik meg: írásban szeret jobban felelni 23 tanuló, 56,1%; szóban szeret jobban felelni 14 tanuló, 34,1%; nem tesz különbséget 4 tanuló, 9,8%.

A válaszok, indoklások összességéből lényegében kirajzolódik az írásbeli és a szóbeli ellenőrzésnek szinte valamennyi, korábban említett előnye és problémája. A válaszok egy részében ezeken túlmenően olyan egyéni gondokat, nehézségeket is olvashatunk, amelyek ismeretében kedvezőbb feltételeket tudunk biztosítani ahhoz, hogy a tanulók tényleges tudásának megfelelő teljesítményt nyújtsanak ellenőrzésük alkalmával.

Ezek közül idézünk néhányat: „Szóbeli felelésnél nem tudom, hogy a lecke melyik részével kezdjem, míg az írásos felelésnél a kérdések meghatározzák a téma kifejtésének kezdőpontját” (Sz. Ilona). „Írásban többet tudok gondolkodni. Szóban – ha nem felelek rögtön – azt hiszik, hogy nem tudom a választ” (Sz. Andrea). „Szóban jobban meg lehet magyarázni, jobban ki lehet fejteni a véleményemet, mint írásban” (R. Tamás). „Szóban szeretek jobban felelni, mert ha nem tudok válaszolni egy kérdésre, akkor még kaphatok egy „mentő kérdést”, vagy pedig arra a kérdésre, amelyet nagyon tudok, többet válaszolok, jobban kifejttem, s ezzel ellensúlyozom részben az elrontott, előbbi feleletemet” (V. Katalin). „Lassan tudok írni, így szóban jobban ki tudom fejteni az anyagot” (B. János). „Inkább szóban szeretek felelni, mert kevesebb idő alatt többet tudok mondani, és olyant is, amit máshonnan olvasok hozzá” (R. László). „Ha szóban felelek, úgy érzem, engem figyel az egész osztály és jobban tudok koncentrálni a kérdésre; ha írok, elszórakozom valamivel az időt” (B. Ferenc).

Több tanuló különbséget tesz a különféle tantárgyak között; egyes tantárgyakból írásban, más tantárgyakból szóban szeret felelni ugyanaz a tanuló. A megkérdezett tanulók többsége számára az írásbeli ellenőrzés nyújt nyugodtabb légkört, de van bőven ellenpélda is.

A vizsgálat során összevetettük a tanulók által adott válaszokat, véleményeket a négy feladatlap megoldása során írásban és szóban elért pontszámokkal. Ezek szerint azok a tanulók, akik jobban szeretnek írásban felelni, nem érnek el szükségszerűen jobb eredményt az írásbeli ellenőrzés alkalmával, és viszont.

*

Összefoglalva vizsgálatunk eredményeit, az alábbiakat állapíthatjuk meg: ha nagyobb tanulócsoportban feladatlap segítségével írásos ellenőrzést végzünk, a kapott eredmény és a szóbeli felelet révén nyert eredmény között szignifikáns korreláció van; az írásos ellenőrzéssel kapott eredmény irányadónak tekinthető a tanulócsoport tudásszintjének megítéléséhez.

A tanulók egyéni teljesítményében esetenként jelentős eltérés lehet attól függően, hogy írásban vagy szóban ellenőrizzük a tanulók tudását.

A tanulók tudásának reális megítélése, értékelése érdekében szükséges változatos ellenőrzési módszereket alkalmaznunk, s az ellenőrzés során tekintetbe kell vennünk e módszerek metodikai sajátosságait, valamint a tanulók egyéniségétől függő pszichológiai tényezőket is.